

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 29.06.1962, sp. zn. Pls 2/62, ECLI:CZ:NS:1962:PLS.2.1962.1

Číslo: III/1962

Právní věta: Směrnice pléna Nejvyššího soudu k výkladu a používání zákonů, týkajících se rodinných vztahů a výchovy mládeže.

Soud: Nejvyšší soud ČSSR

Datum rozhodnutí: 29.06.1962

Spisová značka: Pls 2/62

Číslo rozhodnutí: III

Číslo sešitu: 3

Typ rozhodnutí: Rozhodnutí

Hesla: Manželství, Manželství - rozvod, Řízení před soudem, Výchova dítěte

Předpisy:

Druh:

Sbírkový text rozhodnutí:

Č. III/1962 sb. rozh.

Směrnice

pléna Nejvyššího soudu k výkladu a používání zákonů, týkajících se

rodinných vztahů a výchovy mládeže

(Rozhodnutí pléna Nejvyššího soudu z 29. června 1962 - Pls 2/62).

Po vítězství socialistických výrobních vztahů se v naší zemi dostává zvýšenou měrou do popředí péče o rozvoj socialistických společenských vztahů a upevňování zásad socialistické morálky v životě naší společnosti. Proto Komunistická strana Československa vede celou společnost k rozhodnějšimu odstraňování přežitků minulosti v myšlení a jednání lidí, které dosud nepříznivě ovlivňují různé oblasti našeho života a jsou brzdou v dalším vývoji. Usnesení ÚV KSČ z 8.12.1960 vyzdvihlo otázky rodiny, rodinných vztahů a výchovy mládeže do popředí pozornosti celé naší společnosti. Zdůrazňuje, že kladných výsledků lze dosáhnout jen tehdy, bude-li soustavně zvyšována úloha celé společnosti v boji proti přežitkům minulosti a příčinám různých nežádoucích společenských jevů. To předpokládá, že i státní orgány zesílí v tomto směru svoji organizátorskou funkci, že v těsné součinnosti se společenskými organizacemi prohloubí své výchovné poslání a že budou působit k tomu, aby celá

společnost ve větší míře uplatňovala svůj vliv na porušovatele zákonů a zásad socialistické morálky.

Přežitky minulosti a staré morálky se projevují výrazně také ve vztazích rodinných, v manželství a při výchově mládeže. Zajištění pevnosti rodinných svazků a správného vývoje mládeže nutno chápat v úzké souvislosti s procesem upevňování socialistické morálky v životě lidí.

Soudy rozhodují v těch případech, kdy dochází k narušení rodinných vztahů, manželství a výchovy dětí. Při rozhodování o těchto vztazích i v celé své činnosti musí postupovat v nejtěsnější součinnosti s ostatními orgány a společenskými organizacemi, do jejichž působnosti náleží péče o rodinu a děti.

Soudy musí však věnovat velkou pozornost upevňování rodinných vztahů a zdravé výchově dětí, i při své výchovné a preventivní práci mimo soudní rozhodování.

Soudcové jsou povinni využívat při své výchovné a preventivní činnosti takových příležitostí, jako je skládání účtů svým voličům, zpráv, které podávají o své činnosti národním výborům, přednášek a besed s občany ve svých volebních obvodech. Soudy musí používat všech příležitostí osobního styku, zejména s organizacemi ROH a ČSM, aby vzbudily aktivní zájem těchto organizací o upevňování socialistické morálky ve vztazích mezi mladými lidmi a upevňování mladých manželství. Při této výchovné práci je třeba vycházet z poznatků, které získávají soudcové ve svém rozhodování, využívat také poznatků z jednotlivých komisí národních výborů a zaměřovat výchovnou práci podle konkrétních podmínek na místa, kde se případy narušení rodinných vztahů častěji vyskytují.

Povinností soudců z povolání je, věnovat stálou pozornost přípravě soudců, kteří vykonávají svou funkci vedle svého zaměstnání pro výchovnou práci v uvedeném směru, aby se stali aktivem soudu s širokou působností.

Plénium Nejvyššího soudu, vycházejíc z nutnosti zhodnocení dosavadního postupu soudů a dalšího prohloubení jejich součinnosti s národními výbory a společenskými organizacemi v těchto věcech, vydává podle § 26 písm. a) a § 30 odst. 2 písm. a) zák. č. 62/1961 Sb. o organizaci soudů tuto

směrnici :

A.

Činnost a rozhodování soudů ve věcech manželských:

Socialistická společnost věnuje manželství a rodině trvale mimořádnou pozornost. Základní ustanovení pro úpravu poměrů manželství a rodiny jsou obsažena v naší socialistické ústavě, která stanoví, že manželství a rodina jsou pod ochranou státu a že stát a společnost pečují o to, aby rodina byla zdravým základem rozvoje mládeže. Ústavou je také zajištěno rovnoprávné postavení žen a zvláště péče a ochrana dětem. Tyto zásady ústavy jsou směrnici pro další činnost státních orgánů, tedy i soudů, jimž je uloženo, aby dbaly o uplatnění socialistické zákonnosti v životě společnosti a soustavně usilovaly o odstraňování přežitků vykořisťovatelské společnosti ve vědomí lidí.

Zákon o právu rodinném v souladu s naší ústavou zajišťuje ochranu manželství a rodiny tak, aby se staly zdravou základnou vývoje národa. Správné uplatňování tohoto zákona je jedním z předpokladů k tomu, aby soudy významnou měrou přispěly k plnění úkolů vytýčených naší ústavou.

Díky soustavné péči našeho státu se celkově upevnily rodinné vztahy na základech socialistické morálky. Nicméně právě v těchto vztazích se dosud projevují výrazně přežitky minulosti.

Vývoj počtu rozvodů v posledních letech není u nás příznivý. Od roku 1950 jeví rozvody neustále stoupající tendenci. K mírnému poklesu došlo pouze v letech 1959 a 1960, v roce 1961 však počet

rozvodů převýšil počet z roku 1950 o 25. Zvláště závažné je, že z celkového počtu manželství rozvedených v roce 1961 šlo v 691 manželství s nezletilými dětmi a v 34,5 % z 2350 manželství s více nezletilými dětmi. Zmíněné údaje jen podtrhují společenský význam a dosah činnosti soudů při rozhodování o rodinných vztazích a nutnost věnovat již zvýšenou pozornost.

Při výkonu soudního dozoru zjišťuje Nejvyšší soud, že soudy nepřístupují ve všech případech k řešení rozvodových věcí s vědomím toho, že jde o řešení otázek, dotýkající se zájmů celé naší společnosti a nikoli jen samotných manželů. Zájem celé společnosti je zvláště výrazný, jestliže jde o manželství s nezletilými dětmi.

Je proto nezbytné, aby soudy v řízení o rozvodech manželství dbaly zásad:

1. Součinnost s národními výbory a se společenskými organizacemi v úsilí za zachování a upevnění manželství.

Trvalost manželství je podmíněna především morální pevností obou manželů a vědomím odpovědnosti, kterou mají vůči společnosti za manželství, rodinu a řádnou výchovu dětí. Proto je nutno spojit síly celé společnosti a usměrnit výchovnou činnost všech orgánů a organizací k upevnování morálky pracujících a ke správnému způsobu jejich života v socialistické společnosti. Boj za nového socialistického člověka bude tím účinnější, čím hlouběji bude založen a čím širší masy do něho zapojíme. (Usnesení ÚV KSČ z 8.12.1960).

Je obecným poznatkem, že působení ke zpevnění a zachování manželství a rodiny musí být uskutečňováno již v době daleko před zahájením soudního řízení o rozvod a že tedy úsilí o pevnost a stálost manželství a rodiny nutno přesunout do doby, kde se počínají projevovat první známky rozvratu. Nestačí tedy jen působit na manžele až před soudem, nýbrž je třeba vytvářet všechny podmínky k tomu, aby se předcházelo manželským rozvratům a zejména vhodně působit na prostředí, v němž je zdroj tohoto rozvratu.

Soudy proto rozvíjejí svou výchovnou práci v součinnosti s národními výbory a jejich aktivy i se společenskými organizacemi v tom směru, aby byly posíleny vztahy mezi manžely v jejich životním společenství.

Spolupráce soudů se společenskými organizacemi musí se projevit také tehdy, jakmile se některý z manželů obrátí na soud se žádostí o řešení poměrů v manželství. Soud v těchto případech uváží, zda by nebylo účelné požádat o součinnost společenskou organizace z pracoviště manželů nebo v místě jejich bydliště.

Ve spolupráci s místním (městským, obvodním) národním výborem a za součinnosti společenských organizací bydliště manželů mají se soudy pokusit vhodným způsobem, odpovídajícím okolnostem každého konkrétního případu, o odstranění překážek a příčin, které mají na manželství rozkladný vliv. Obdobné úsilí je třeba vyvíjet i na pracovišti manželů, zejména ve spolupráci s orgány ROH a ČSM. Tento postup bývá zvláště účinný v těch případech, kdy oba manželé pracují na témže pracovišti, nebo kdy jeden z manželů na pracovišti navázal poměr, který se stává příčinou rozvratu manželství. Z praxe je známo již mnoho příkladů, kdy společenské organizace z popudu soudu pomohly odstranit překážky dalšího zdárného trvání manželství a přispěly k usmíření manželů. Soudy v tomto směru mají mnoho možností a záleží na jejich iniciativě a úzkém styku s těmito organizacemi, jak dovedou těchto možností využívat.

Významnou je též součinnost soudů se společenskými organizacemi i v těch případech, kdy řízení o rozvod manželství bylo již zahájeno. Tato spolupráce pomáhá soudům k lepšímu osvětlení rodinných poměrů, osobního a politického profilu manželů, jejich postoje k manželství a také příčin, které

vyvolaly neshody mezi manžely, případně rozvrat manželství. Soudy tak nebudou odkázány na pouhá tvrzení manželů, nýbrž již na počátku řízení získají objektivní obraz o vzájemném vztahu manželů a o poměrech v manželství, který je nutnou podmínkou pro úsilí soudů o odstranění neshod v manželství, příp. pro spravedlivé rozhodnutí ve věci.

Součinnost soudů se společenskými organizacemi v boji proti rozvodům se vyvíjí dosud nedostatečně. Úspěšné výsledky přináší pouze součinnost založená především na osobním styku a na svědomitém uvážení každého případu. Výsledky součinnosti soudů se společenskými organizacemi v rozvodových věcech je třeba vyznačit ve spisech formou úředního záznamu.

Součinnost se společenskými organizacemi nelze ovšem rozvíjet mechanicky. Každý případ vyžaduje individuální řešení. Někdy bude na místě, aby taktním způsobem působil na manžela, narušujícího manželské vztahy závodní nebo dílenský výbor, nebo jen jednotlivec (předseda výboru masové složky, vedoucí podniku). Zvláště pečlivě je třeba vážit zapojení širšího kolektivu lidí na řešení otázek manželských vztahů. Nebude zpravidla třeba součinnost se společenskými organizacemi v těch případech, kde by tato součinnost nemohla přinést kladné výsledky (např. tehdy, půjde-li o zjišťování intimních vztahů nebo zdravotního stavu manželů).

Prohloubení součinnosti se společenskými organizacemi při řešení otázek manželství je prvořadým úkolem soudů u vědomí toho, že je to společnost a její organizace, které mají hlavní roli v boji za upevnění rodiny v naší socialistické společnosti.

2. Pečlivé zjišťování skutečných příčin narušenosti a rozvratu manželství:

Prvořadým úkolem soudů je jak při pokusech o usmíření manželů před zahájením řízení, tak i v rozvodovém řízení objasnit skutečné příčiny, které vedly k narušení, příp. rozvratu manželství. Bezpečná zjištění soudů v tomto směru jsou podkladem pro činnost soudů, směřující k odstranění příčin narušujících manželské svazky, pro úspěšný průběh smířčích pokusů a konečně jsou nutným předpokladem pro spravedlivé rozhodnutí.

Příčin, které vyvolávají narušení, příp. rozvrat manželského svazku je celá řada. Ze soudní praxe je patrné, že hlavní příčinou rozvratu některých manželství nutno spatřovat v zaostávání myšlení a vědomí lidí, které se dosud neoprostili od přežitků staré morálky, ovládající ještě někdy nejen manželství, ale i ostatní společenské vztahy.

Těmto přežitkům minulosti věnují proto soudy především pozornost a trpělivým přesvědčováním působí k tomu, aby manželské vztahy odpovídaly pravidlům socialistické morálky. Při zjišťování příčin rozvratu přihlíží soud rovněž k prostředí a poměrům, v němž rodiny žijí. K ohrožení manželství dochází často tam, kde se výrazněji neprojevuje působení a pomoc společnosti. Na rozvrat manželství má mnohdy vliv odcizování manželů, k němuž dochází za jistých objektivních životních okolností, kdy se zkracuje doba společného soužití manželů a omezují se jejich společné zájmy, nebo kde rušivě působí vliv příbuzných osob, obtíže spojené s nedostatkem bytů apod. Soudy také zkoumají příčiny rozvratů i z hlediska, zda jde o mladé manželství, kde dosud nedošlo k vypěstování pevných společných návyků a zájmů.

Je nutno zjišťovat celou řadu skutečností, které teprve při jejich uvažování ve vzájemných souvislostech umožní zjistit hlavní příčinu narušení manželství a od ní odlišit ostatní skutečnosti, které případný rozvrat dále prohloubily nebo dokončily. Tento významný úkol mohou ovšem soudy plnit jen v úzké spolupráci se společenskými organizacemi.

I když hlavní příčinou rozvratu manželství je nutné spatřovat v přežitcích staré morálky, v sobectví a neodpovědném postoji k rodině, nelze ztrácet ze zřetele, že dochází k rozvodům i z příčin, které si

nezaslouží společenského odsouzení, jako je např. skutečnost, že jde o manžela s podstatně rozdílnými zájmy a názory, za určitých okolností i zdravotní stav některého z manželů apod. Rozvod může také znamenat jen vyvrcholení po léta trvajících odcizení obou manželů.

Proto je nutné volit diferencovaný přístup ke každé rozvodové věci.

Zjištění skutečných příčin manželského rozvratu má mimořádný význam nejen pro správné zaměření úsilí o dosažení usmíření mezi manžely a pro rozhodnutí, o důvodnosti rozvodu, ale i pro další související rozhodnutí, zejména pro rozhodnutí, kterému z manželů je třeba svěřit děti do výchovy.

Celý průběh rozvodového řízení a zejména zjišťování příčin manželského rozvratu se dotýká nejintimnějších citových vztahů. To vyžaduje ze strany soudců v největší míře taktičtí, ohleduplné jednání s účastníky. Je nesprávné, když soudce dává průchod svým subjektivním sympatiím nebo antipatiím k účastníkům rozvodového řízení. Takový postup vzbuzuje v jednom z manželů pocit, že soud je proti němu zaujat. To právem je pak pramenem oprávněných stížností občanů.

3. Pokusy o usmíření manželů:

Postup při smířčích pokusech je podrobně rozveden v usnesení pléna Nejvyššího soudu ze dne 4. listopadu 1953, Pls 2/53 (č. 13/54 Sbírky rozhodnutí ve věcech práva rodinného). Z praxe soudů je patrné, že toto usnesení není vždy správně uplatňováno, ačkoliv i v současné době má své plné oprávnění.

Soudy stále častěji vyvíjejí snahu předcházet rozvodům již v činnosti poradenské. V mnoha případech se obrací občané na soud se žádostí o sepsání návrhů na rozvod nebo i jen se žádostí o radu při neshodách v manželství. Není vhodné ihned sepsat návrh na rozvod, nýbrž je třeba za účasti obou manželů se pokusit o jejich usmíření. Soudy mají velkou možnost působit na manžele výchovně tak, aby dospěli k přesvědčení, že jejich snaha o rozvod je v rozporu se zájmem naší společnosti na upevnění rodiny. Při těchto pokusech o usmíření před vlastním rozvodovým řízením je třeba postupovat analogicky podle uvedeného usnesení pléna Nejvyššího soudu. Je samozřejmým požadavkem, aby tyto pokusy o usmíření vzhledem k závažnosti věci prováděl vždy soudce (nikoliv soudní tajemník).

Možnost vhodného výchovného působení na manžela mají i členové advokátních poraden, pokud se na ně některý z manželů obrátí se žádostí o sepsání návrhu na rozvod. V návrzích na rozvod sepsaných advokátem má být uvedeno, zda pokus o usmíření manželů byl proveden.

Smířčí pokusy vyžadují od soudů skutečně zodpovědný postoj, z něhož musí být manželům jasno, že úkolem soudů je v první řadě pomoci manželům k odstranění příčin ohrožujících jejich manželství. Nelze souhlasit s formálními pokusy o usmíření, které s omezují na pouhou výzvu, aby se manželé smířili. Podstatou pokusů o usmíření musí být totiž zcela konkrétní doporučení, které soud manželům poskytne, jak se mají chovat a čeho se ve vzájemném vztahu vyvarovat, aby manželství mohlo dále plnit svou společenskou funkci. Tato doporučení budou tím účinnější a konkrétnější, čím hlouběji se soudům v součinnosti se společenskými organizacemi podaří vniknout do situace určitého manželství a odhalit příčinu jeho narušení.

Ani pokusem o usmíření při prvním ústním jednání nemůže skončit snaha soudu o zachování manželství. I v dalším průběhu řízení musí soudy využít každé vhodné příležitosti k usmíření manželů. Mnohdy bude vhodné jednání odročit nebo působit na manžely, aby ponechali řízení v klidu a ve spolupráci se společenskými organizacemi působit na urovnání poměrů v manželství.

Soudy všechny své pokusy o usmíření zaznamenají do spisu a to podle jejich povahy buď v protokole o ústním jednání nebo úředním záznamem.

Úsilí o usmíření manželů nesmí být formální. Proto se soud zpravidla nebude pokoušet o usmíření v těch případech, kde není naprosto žádná naděje na udržení manželství. Jestliže je zřejmé, že usmíření manželů nelze docílit, je nutno se vyvarovat průtahů při vyřizování rozvodových věcí. Takové neodůvodněné průtahy zpravidla zostřují rozpory mezi obama manžely, jimiž trpí zejména děti, nehledě ku zvýšeným nákladům při opěťovaných soudních jednáních.

4. Bezpečné zjištění skutečností pro rozhodnutí soudů významných :

Závěry, které soud učiní při rozhodování ve věcech rozvodových, musí být opřeny o bezvadnou znalost všech skutečností pro rozhodnutí významných. Proto soud na nejširším podkladě zjistí nejen osobní a charakterové vlastnosti účastníků, nýbrž i prostředí, ze kterého pocházejí, poměry, ve kterých nyní žijí a jak se projevují v rodině a bydlišti, v zaměstnání i na veřejnosti. Skutkový stav zjistí soud jednak běžnými důkazními prostředky (svědky, znalci), jednak zprávami orgánů a společenských organizací, zejména z místa bydliště a zaměstnání účastníků. Teprve na základě důkladné znalosti poměrů účastníků a po pečlivém zhodnocení všech provedených důkazů může soud ve všech skutkových a společenských souvislostech dospět ke správným závěrům, zda vůbec jde v konkrétním případě o zákonné předpoklady pro vyslovení rozvodu.

V naprosté většině případů oba manželé souhlasí s vyslovením rozvodu. V roce 1961 jen ve 12092E:0001ovolených rozvodů došlo k rozvodu proti vůli některého z manželů. Tento počet ovšem zahrnuje i rozvody povolené podle § 30 odst. 4 zák. o pr. rod. Nejméně v polovině případů povolených rozvodů (v r. 1961 v 51) soud k souhlasnému návrhu účastníků od výroku o vině opustil. Mezi těmito rozvody se někdy skrývají tzv. smluvené rozvody, které soud povolil na základě souhlasného návrhu účastníků, aniž hlouběji zjišťoval zákonné předpoklady podle § 30 odst. 1 zák. o pr. rod.

Podle § 239 o. s. ř. připojí-li se druhý manžel k návrhu na rozvod manželství a shodují-li se návrhy obou manželů co do viny na rozvodu, může se soud pro zjištění rozvratu a viny na rozvodu omezit na výsledky účastníků. Leč tohoto ustanovení použije soud jen výjimečně a zpravidla jen u manželství bezdětných, pokud není pochybností o tom, že zákonné předpoklady pro vyslovení rozvodu jsou dány. Jinak soud provede důkladné dokazování i v těch případech, kde se shodují návrhy účastníků jak ohledně rozvodu, tak ohledně viny na něm. Vždyť podle zkušeností účastníci se mnohy snaží využít ustanovení § 239 o. s. ř. k tomu, aby docílili urychleného rozvodu, když se na něm předem dohodli. Nutno ovšem rozeznávat případy, kdy odpůrce, byť i nevinný, souhlasí s rozvodem, pro který jsou dány zákonné předpoklady, od případů, kdy jde o rozvod, jehož chtějí účastníci docílit z lehkovážné touhy po změně, ač jinak pro zrušení manželství rozvodem nemají vážného důvodu, a kdy lze proto důvodně očekávat, že předchozí citové ochlazení mezi nimi pomine. Je povinností soudu těmito lehkomyšlným snahám o rozvod čelit a výchovně působit k tomu, aby občané přistupovali vážně a odpovědně jak k uzavírání manželství, tak i k jeho zrušení. Ještě větší obezřetnosti je třeba, jestliže jeden z manželů s rozvodem nesouhlasí.

Skutková zjištění soudu směřují jednak ke zjištění příčin rozvratu, jednak ke zjištění viny manželů na rozvodu, neboť nesprávné nebo nepřesvědčivé odůvodněné výroky o vině na rozvodu budí v účastnících pocit krivdy a bývají často předmětem oprávněných stížností občanů.

5. Zákonné předpoklady pro zrušení manželství rozvodem :

Zákonné podmínky pro rozvod manželství jsou uvedeny v § 30 zák. o právu rodinném. K praxi soudů je třeba uvést:

Hluboký rozvrat manželství je takový stav, který z hlediska společenských zájmů bezpečně nasvědčuje tomu, že manželství již není schopno plnit svoji společenskou funkci, tj. zabezpečit

harmonický rozvoj rodiny a řádnou výchovu děti.

Trvalost rozvratu pak předpokládá uplynutí určité doby, z níž podle zkušeností lze soudit, že rozvrat při pečlivém uvážení všech zjištěných okolností je neodčinitelný. Na trvalost rozvratu lze usuzovat nejen podle toho, jak dlouho manželé spolu nežijí, nýbrž i podle toho, jak si po dobu rozvratu počínají. K závěru, že rozvrat není trvalý, nelze ovšem dospět jen na základě jednostranně projevené ochoty jednoho z manželů obnovit manželské společenství. Z některých závažných provinění jednoho z manželů proti manželu druhému lze někdy usuzovat na trvalost rozvratu, i když snad určitá doba neuplynula.

Zásadně nutno trvat na tom, že porušení manželských povinností jedním z manželů neopravňuje druhého manžela, aby tyto povinnosti rovněž porušoval, neboť závadné chování druhého manžela zpravidla rozvrat manželství dovršuje a prohlubuje. Proto dojde-li k rozvodu, i když jeden z nich jako první porušoval manželské povinnosti a druhý teprve později se začal chovat závadně. Pokud ovšem jeden z manželů reaguje na závadné chování druhého manžela jen takovým způsobem, který lze pokládat za omluvitelnou reakci, nelze mu toto, byť i jinak závadné chování přičítat k tíži. Při rozhodování o vině na rozvodu nutno vycházet ze zásad socialistického soužití a socialistické morálky.

Otázkou, zda rozvod manželství by nebyl v rozporu se zájmem nezletilých dětí (§ 30 odst. 2 zák. o pr. rod.), musí se soud zabývat věcně a nikoli povšechnou frází, jak se někdy děje. Soud musí zjistit situaci, ve které děti žijí a srovnat ji se situací, v níž se octnou po rozvodu. Jen tak může posoudit, zda rozvod nebude v rozporu se zájmy dětí. Nutno si uvědomit, že děti utužují vztahy mezi manžely a že zájem společnosti na zachování manželství s nezlet. dětmi je zvláště výrazný. Proto soud zkoumá hloubku a trvalost rozvratu manželství i z toho hlediska a v těchto případech nepoužije § 239 o. s. ř. vůbec.

Zásadně lze k návrhu výlučně vinného manžela vyslovit rozvod manželství jedině tehdy, když s rozvodem souhlasí nevinný manžel (§ 30 odst. 3 zák. o pr. rod.). Ovšem někdy hluboký a trvalý rozvrat nezpůsobilo jedině závadné chování manžela, který se rozvodu domáhá, nýbrž i další příčiny, které nejsou zaviněny žádným z manželů. Pak však nelze zamítnout návrh na rozvod pro nedostatek souhlasu nevinného manžela. Povinností soudu je, aby pečlivě zkoumal existenci těchto objektivních příčin, i to, zda skutečně působí, resp. spolupůsobí rozvrat.

6. Rozhodování soudů v řízení podle § 30 odst. 4 zák. o pr. rod.:

Zásada, že proti vůli nevinného manžela nelze zrušit manželství rozvodem byla částečně prolomena ustanovením § 30 odst. 4 o pr. rod., podle něhož lze za určitých předpokladů rozvést manželství i proti vůli nevinného manžela. Jde o taková manželství, která existují jen formálně a u nichž není vůbec naděje, že by mohla v budoucnosti plnit svoji společenskou funkci. Naopak tato manželství jsou zpravidla jen překážkou toho, aby nové faktické vztahy, které se vytvořily a které existují jako nové spořádné rodiny většinou již s dětmi, dostaly právní základ. V tom je především „zájem společnosti“, který je jedním z předpokladů ustanovení § 30 odst. 4 zák. o pr. rod. Ovšem zájem společnosti na zrušení takových manželství nemůže se zúžit jen na případy uvedeného druhu, neboť se mohou vyskytnout byť i ojediněle případy, kdy je společensky žádoucí zrušit manželství, které ve skutečnosti neexistuje, ač dosud nové faktické vztahy vytvořeny nebyly.

Pojem „výjimečnosti případu“ lze uvést v podstatě v souvislost s pojmem zájmu společnosti. Výjimečnost případu je pak patrna z týchž skutkových okolností, jimiž je odůvodněn i zájem společnosti.

Pod pojmem „dlouhá doba“, po kterou manželé spolu nežijí, nutno rozumět takovou dobu, jejíž

uplynutí nezanechává pochybnosti o tom, že mezi manžely skutečně již dlouho trvá objektivní rozvrat, že tedy jejich manželství je tak hluboce a trvale rozvráceno, že již nikdy nebude svou společenskou funkci plnit. Pojem dlouhé doby nelze vázat na určitý časový úsek. Bude jí zpravidla doba několika let, přičemž tuto zákonnou podmínku třeba hodnotit s ohledem na všechny okolnosti případu, zejména s ohledem na dobu trvání manželství, na povahu rozporů, které vedly k rozvratu, a též s ohledem na povahové, osobní a občanské vlastnosti manželů a s ohledem na děti a jejich vztah k rodičům.

Při posuzování věci dlužno se zabývat i zájmem na zachování manželství, který má nevinný manžel, i když toto manželství svoji společenskou funkci neplní a plnit nebude. Je nutno uvážit, že citový vztah, i když jej nevinný manžel tvrdí, zpravidla zcela zanikl po tak dlouhé době odloučení a trvá-li ještě na straně nevinného manžela, pak bezpečně zanikl na straně manžela, který se rozvodu domáhá.

Trvá-li nevinná manželka na zachování svého manželství z důvodů hmotného zajištění, pak je nutno uvážit, že i po rozvodu má nevinná manželka nárok podle § 34 odst. 1 zák. o pr. rod. na úhradu svých osobních potřeb, pokud jsou pro to dány ostatní předpoklady, dále že je zajištěna pro případ své nemoci z pojištění svého bývalého manžela (§ 41 odst. 3 zák. č. 54/1956 Sb. o nemocenském pojištění zaměstnanců) a posléze, že je zajištěna i pro případ smrti svého bývalého manžela vdovským důchodem, ovšem jen do výše dosavadního příspěvku na úhradu osobních potřeb (§ 21 odst. 5 zák. 55/1956 Sb. o soc. zabezpečení). Okolnost, že jako vdaná žena by měla po smrti svého manžela plný vdovský důchod, nelze zásadně hodnotit jako důvod pro nevyslovení rozvodu manželství. Soud ovšem vždy posoudí věc z hlediska všech okolností pro spravedlivé rozhodnutí významných, aby jeho rozhodnutí bylo v souladu se zásadami socialistického soužití.

7. Společné řízení podle zák. č. 46/1959 Sb.:

Zákonem č. 46/1959 Sb. bylo mimo jiné nově upraveno rozhodování o právech a povinnostech rodičů k dítěti a jeho majetku na dobu po rozvodu. Soud, který rozhoduje o rozvodu manželství rodičů dítěte, rozhodne zároveň i ve smyslu § 32 zák. o pr. rod. Občanskoprávní kolegium Nejvyššího soudu zaujalo stanovisko k některým otázkám, které se vynořily při provádění tohoto zákona, pod 1 Ec 151/59 (rozh. č. 2/60 Sbírky rozh. obč.). Vzhledem k některým pochybnostem v soudní praxi je třeba uvést:

Rozhodnutí soudu o rozvodu manželství účastníků a o právech a povinnostech rodičů k dětem a k jejich majetku na dobu po rozvodu tvoří jediný celek, který může nabýt pravomoci jen ve všech částech rozsudku současně (§ 240 o. s. ř.).

Účastníky řízení jsou manželé i nezletilé děti, tyto ovšem jen pokud se jich řízení týká (§ 231 odst. 2 o. s. ř.).

Opravným prostředkem proti rozsudku okresního soudu je odvolání, ať je jím napadáno celé rozhodnutí nebo jen některá jeho část. Manželé - rodiče - mohou podat odvolání do všech částí nebo jen do některé části rozsudku okresního soudu. Děti zastoupené opatrovníkem a jiné osoby, kterým byly děti soudem svěřeny do výchovy, mohou podat odvolání jen do výroku o výchově a výživě a o styku jejich s rodiči, nemohou však podat odvolání do té části rozsudku, která se týká rozvodu manželství jejich rodičů.

Soud, který provádí rozvodové řízení, není-li sám opatrovnickým soudem, požádá příslušný opatrovnický soud (§ 244 o. s. ř.), aby ustanovil nezl. dětem pro rozvodové řízení opatrovníka. Soud, který vede řízení o rozvod, může sám ustanovit nezl. dětem opatrovníka jen ve výjimečných případech za podmínek § 29 o. s. ř. Opatrovník má být zřízen ihned, aby se mohl zúčastnit celého

řízení před rozvodovým soudem. Usnesení o ustanovení opatrovníka doručí soud i rodičům dítěte, kteří mají proti němu stížnost jako účastníci i tohoto řízení.

Odvolací soud projedná odvolání, ať je jím napadeno celé rozhodnutí nebo jen některá jeho část, při ústním jednání, při kterém přezkoumá z úřední povinnosti i nenapadené části výroku rozhodnutí okresního soudu (§ 184 o. s. ř.).

8. Rozhodování soudů o nákladech řízení:

Pro rozhodnutí o nákladech řízení před okresním i krajským soudem je směrodatný výrok o vině na rozvodu a ne to, zda bylo nebo nebylo vyhověno návrhu účastníka, který se rozvodu domáhal. Byl-li tedy vysloven rozvod z viny jednoho manžela, má druhý nevinný manžel plný úspěch ve věci, a proto hradí vinný manžel náklady řízení nevinnému manželu bez ohledu na to, zda se rozvodu domáhal nevinný manžel nebo manžel, který je rozvodem vinen.

Jestliže byl vysloven rozvod z viny obou manželů, neměl žádný z nich plný úspěch ve věci a náklady řízení se vzájemně zruší. Jestliže byl vysloven rozvod bez viny manželů, nebo jestliže k jejich žádosti bylo od výroku o vině na rozvodu upuštěno (§ 31 odst. 2 zák. o pr. rod.), neměl rovněž žádný z účastníků plný úspěch ve věci a náklady řízení se i v tomto případě vzájemně ruší. Byl-li návrh na rozvod zamítnut, hradí navrhovatel náklady řízení odpůrci.

Stejná zásada platí i pro rozhodnutí soudu druhého stupně. Rozhodnutí krajského soudu o vině na rozvodu rozhoduje o nákladech řízení soudů obou stupňů. Jestliže tedy krajský soud změnil výrok okresního soudu o vině na rozvodu, platí ten, kdo byl krajským soudem uznán vinným na rozvodu, náklady řízení před okresním i krajským soudem manželu nevinnému. Jestliže krajský soud změnil výrok okresního soudu o vině na rozvodu tak, že rozvodem jsou vinni oba manželé, nebo že oba manželé jsou nevinní, nebo upustí-li krajský soud od výroku o vině na rozvodu, když o to účastníci požádají až v řízení před krajským soudem, krajský soud vzájemně zruší náklady řízení před okresním i krajským soudem. Jestliže odvolání jednoho účastníka nebylo krajským soudem vyhověno, hradí odvolatel náklady řízení odvolacího druhému účastníku a výrok o nákladech řízení před okresním soudem zůstane nedotčen. Jestliže se odvolají oba účastníci a žádnému odvolání není vyhověno, krajský soud náklady odvolacího řízení vzájemně zruší a výrok o nákladech řízení před okresním soudem rovněž zůstane nedotčen.

Bylo-li podáno odvolání jen do výroku podle § 32 zák. o pr. rod., ať již rodiči nebo dítětem, odvolací soud zpravidla použije ustanovení § 130 o. s. ř., ať již odvolání bylo vyhověno nebo ne. Jestliže však odvolací soud z podnětu opravného prostředku, podaného proti výroku podle § 32 zák. o pr. rod. změnil rozsudek okresního soudu v té části, která se týká rozvodu nebo viny na něm, tu ohledně nákladů řízení postupuje soud podle zásad shora uvedených.

V rozvodech manželství, povolených podle § 30 odst. 4 zák. o pr. rod., je rozvodem vinen vždy navrhovatel. Proto podle uvedených zásad navrhovatel hradí druhému manželu náklady řízení. Tam, kde by docházelo k bezdůvodným tvrdostem, soud uváží, zda není na místě použít ustanovení § 130 o. s. ř.

B.

Činnost a rozhodování soudů o výchově nezletilých dětí :

Socialistická společnost vytváří všechny předpoklady, aby rodina mohla plnit své významné společenské poslání při výchově dětí. Za řádnou výchovu dětí odpovídají společnosti především jejich rodiče, kteří se státem a společenskými organizacemi zajišťují rozvoj jejich tělesných a duševních sil (čl. 26 ústavy). Z důvodů již zmíněných dochází ovšem někdy k rozchodu, příp. rozvodu rodičů, kdy

výchova dětí nemůže být zajišťována oběma rodiči. V těchto případech náš právní řád ukládá soudům, aby rozhodovaly o další výchově dětí, případně činily opatření proti nedostatkům v jejich výchově. I v tomto směru jde o činnost soudů velkého společenského významu, na níž vedle soudů a ostatních státních orgánů a institucí se významnou měrou zúčastňují i společenské organizace pracujících.

I. Rozhodování soudů o výchově dětí rodičů spolu nežijících (§ 251 o. s. ř.) nebo se rozvádějících (§ 240 odst. 1 o. s. ř.)

Soudy v tomto úseku své činnosti sledují zájem dětí z hlediska společenských zájmů na jejich zdravotním, charakterovém i mravním rozvoji (§ 35 zák. o pr. rod.). V souladu s usnesením ÚV KSČ z 8.12.1960 soud svěřuje výchovu dětí rodičů spolu nežijících především některému z rodičů, kdežto výchova ve výchovných kolektivech nastupuje teprve tehdy, jestliže u žádného z rodičů nebo z příbuzných není řádná výchova dětí zaručena. Výchovné působení rodiče, jemuž byly děti soudem svěřeny do výchovy, je tedy základním činitelem, který vytváří budoucí vztahy dětí k širšímu kolektivu a později k celé společnosti.

Vztahy mezi rodiči a dětmi i úprava těchto vztahů, se řídí výlučně zájmem dítěte. To je vyjádřeno jak v povinnosti rodičů, aby vychovávali děti v budoucí uvědomělé pracující členy naší společnosti (§ 35 zák. o pr. rod.), tak i v náplni této povinnosti řídit jednání dětí a pečovat o cílevědomé rozvíjení jejich tělesných a duševních sil. Proto rozhodnutí soudů o tom, komu z rodičů spolu nežijících svěří dítě do výchovy, řídí se především hlediskem, u kterého z rodičů jsou dány pro jeho osobní a mravní vlastnosti ve větší míře předpoklady, že zajistí řádný duševní i tělesný rozvoj dítěte a jeho výchovu v pokrokovém duchu.

1. Při rozhodování o výchově dětí rodičů spolu nežijících řídí se soudy vždy zájmem dítěte, uvažující jej v souladu s prospěchem společnosti. Vycházejí ze zásady, že oba rodiče mají právo i povinnost vychovávat své děti.

Základním předpokladem správného rozhodnutí z hlediska zájmu dítěte je důsledné uplatnění zásady zjišťování materiální pravdy, přičemž tato zásada vyžaduje souhrnné zhodnocení všech činitelů, které mají význam z hlediska jak duševního, tak i tělesného rozvoje dítěte. Soud rozhoduje po pečlivém rozboru všech okolností a přihlížejí ke všem skutečnostem, které při výchově dítěte spolupůsobí a výchovu dítěte ovlivňují.

Proto je nutné, aby si soudy vždy zjednaly bezpečný podklad pro hodnocení osobních a povahových vlastností rodičů, i prostředí, v němž rodiče žijí. Vyšetří zejména, jak rodiče žijí, jaké měli a mají zaměstnání, z jakého prostředí pocházejí, jaký mají poměr k práci a jaký postoj projevují k našemu zřízení svým životem a jednáním nejen na pracovišti, nýbrž i ve svém bydlišti. Soudy také vyšetří, jaký mají vztah rodiče k dětem a jak o ně dosud pečovali. Mají přitom na paměti, že děti je nutno vychovávat v prostředí, v němž jsou předpoklady pro výchovu občana oddaného socialistické vlasti a připravovaného pracovat pro její prospěch. Proto soud vyšetří zmíněné skutečnosti nejen u rodičů, nýbrž i u osob, které by na výchovu dětí mohly mít vliv, zejména pokud žijí ve společné domácnosti s rodiči.

a/ V praxi soudů byly již vcelku překonány nesprávné tendence, považovat za jedině rozhodující, u kterého z rodičů bude výchova lépe zajištěna po stránce materiální. Soudy správně kladou důraz na předpoklady rodiče vychovávat dítě v pokrokovém duchu a na schopnost rozvíjet charakterové vlastnosti dítěte. Vyskytuje se však dosud řada nejasností, pokud jde o hodnocení způsobilosti rodiče právě v tomto směru.

Proto je třeba zejména zdůraznit:

Neoddělitelnou součástí pokrokové výchovy je výchova dětí k socialistické mravnosti. Hodnotí proto soudy schopnost rodičů k výchově dětí z hlediska jejich poměru ke společnosti a k plnění společenských povinností, z hlediska jejich povahových vlastností, čestnosti a poctivosti a zachovávání základních pravidel občanského života a i z hlediska kázně a odpovědnosti, jakou rodiče projevili k rodině i k dětem a jak se přičinili o zachování rodinného prostředí v zájmu dětí. Tuto schopnost rodičů k výchově z hlediska mravního posuzuje soud nikoli jen se zřetelem k vině rodičů na jejich rozchodu nebo rozvodu manželství, nýbrž uvažuje, jak se v důvodech rozchodu rodičů nebo rozvodu manželství projevuje jejich postoj k povinnostem vůči rodině, k dětem a společnosti. Opuštění společné domácnosti jedním rodičem nebo jeho vinu na rozvodu nelze vždy hodnotit jako nedostatek mravní způsobilosti tohoto rodiče k výchově dětí. Soud vždy uváží vzájemné vztahy rodičů v celé jejich souvislosti, uváží osoby obou rodičů z hlediska morálně politického, uváží důvody, které vedly k opuštění společné domácnosti nebo k rozvodu rodičů, a hodnotí tyto skutečnosti v prvé řadě z hlediska zájmu dětí na zajištění jejich řádné výchovy, kterou těmto dětem od jejich narození poskytoval některý z rodičů, i když snad ve svém vztahu k druhému rodiči, jakožto manžel, se provinil.

Důležitou složkou pokrokové výchovy dětí je i rozvíjení jejich citového života. Správný růst dětí v tomto směru je chráněn před nežádoucím vlivy i před nebezpečím příp. mravního narušení. Správná citová výchova je zárukou, že u dětí se vytvoří i správný vztah ke společnosti a státu.

Zařazení matek do pracovního procesu hodnotí soudy z hlediska zájmu společnosti na řádné výchově dětí kladně, neboť sám zákon staví do popředí výchovu dětí k práci prospěšné pro společnost. Zařazení matek do pracovního procesu je mocným činitelem i v převýchově žen, zejména těch, které dříve pracovaly jen v domácnosti, protože jim pomáhá zbavovat se přežitků starého myšlení. Proto také, je-li matka řádnou pracující ženou, která svým životem i chováním projevuje kladný poměr k našemu zřízení, lze ji přes její menší politickou vyspělost pokládat za schopnou řádné výchovy dětí. Její výchova nesmí ovšem mařit pokrokovou výchovu dětí ve škole a ve společenských organizacích.

Z hlediska zájmů dítěte je nutné přihlížet i k přirozenému vztahu matky k dítěti, o něž se starala od jeho útlého věku, obvykle od jeho narození a jemuž může věnovat náležitou osobní péči. Za předpokladu, že matka je řádnou pracující ženou, schopnou zajistit v dalších letech také výchovu dítěte v pokrokovém duchu, je zpravidla v zájmu dítěte, aby jí dítě bylo svěřeno do výchovy.

b/ Zájem dětí vyžaduje, aby v případě rozchodu rodičů byly svěřeny do výchovy společně těmto rodičům, aby se mezi nimi udržely sourozenecké vztahy. To platí především tam, kde jde o sourozenecký kolektiv dětí, vyrůstajících spolu od útlého věku, takže v zájmu těchto dětí je, aby po rozchodu rodičů alespoň děti žily společně a vyrůstaly v rodinné soudržnosti u jednoho z rodičů. V těch případech však, kde sourozenci jsou podle dohody rodičů nebo podle soudního výroku trvale vychovávaní po delší dobu odděleně každý v jiném rodinném prostředí, nutno uvažovat zvláštní povahu případu tkvící v tom, že se nevytvořily vzájemné vztahy sourozenců, jako je tomu u dětí, které od svého narození jsou vychovávány společně.

c/ V zájmu dětí bude někdy žádoucí, aby s ohledem na jejich řádný vývoj byly svěřeny do výchovy nikoli rodičům, nýbrž jiným příbuzným, nejčastěji prarodičům dítěte. Tak tomu bude tehdy, jestliže žádný z rodičů nezajišťuje řádnou výchovu dítěte. Je třeba přihlížet i k tomu, že výchovné prostředí může nepříznivě ovlivňovat manžel nebo druh rodiče dětí natolik, že bude v zájmu dětí, aby byla dána přednost výchově u prarodičů. Tak tomu bude zejména tehdy, jestliže tito prarodiče splňují ve všech směrech předpoklady řádné výchovy dětí a tuto řádnou výchovu již osvědčili péčí o tyto děti od jejich útlého věku.

d/ Podobná hlediska zájmů dětí se uplatňují i v řízení podle § 41 zák. o právu rod., tedy v řízení, v němž se rozhoduje o výchově dětí pro nastalou změnu poměrů. Jestliže soud rozhoduje o výchově

děti v řízení podle § 41 zák. o právu rodinném v důsledku změny poměrů, musí mít na zřeteli, že k opatření tak závažného významu jako je změna výchovného prostředí je třeba závažných důvodů a že nemohou být, jak se někdy stává, brány v úvahu jen důvody malicherné.

Zvláštní pozornost věnuje soud případům, kdy rodič, jemuž bylo svěřeno dítě do výchovy, zemřel. Soud zkoumá, zda v zájmu dítěte bude svěřit je do výchovy druhému žijícímu rodiči, který se výchovy dítěte domáhá, nebo ponechat dítě v dosavadním prostředí, v němž až dosud spolu se zemřelým rodičem žilo. Soud vyšetří ve smyslu hledisek výše pod bodem 1. a) uvedených podmínky u rodiče, domáhajícího se svěřeni dítěte do výchovy, i prostředí, v němž by dítě žilo po smrti rodiče, jemuž bylo svěřeno do výchovy, jestliže přichází v úvahu výchovná péče dalších osob, které se fakticky dosud na výchově podílely, např. prarodičů. Žijícímu rodiči nesvěří soud dítě do výchovy jen tehdy, jestliže i po smrti rodiče výchova dítěte bude zřejmě lépe zajištěna dalšími osobami, u nichž dosud dítě žilo. Požadavek stálosti výchovného prostředí přichází zde v úvahu jen tehdy, slouží-li požadavku základnímu, totiž zajištění správné výchovy dítěte. Bude tomu tak zejména tehdy, jestliže rodič, domáhající se svěřeni dítěte do výchovy, neprojevoval dříve o dítě žádný zájem, nebo jestliže změna výchovného prostředí by znamenala ohrožení tělesného nebo duševního vývoje dítěte.

e/ Lepší hospodářské poměry jednoho z rodičů nejsou samy o sobě důvodem k tomu, aby dítě bylo tomuto rodiči svěřeno do výchovy. Rozhodující je řádné výchovné prostředí, které všestranně přispívá k vytváření kladných rysů mladého člověka.

Ani lepší bytové podmínky nejsou rozhodujícím činitelem při úvaze, komu z rodičů má být dítě svěřeno do výchovy. I v těch případech, kdy dosud nebylo rozhodnuto podle § 55 zák. č. 67/1956 Sb. o bytu rozvedených manželů, nemůže nedostatek bytu ovlivnit rozhodnutí soudu o tom, komu z rodičů svěří po rozvodu děti, nýbrž je nutno náležitě zvážit všechna ostatní rozhodující hlediska.

f/ Při schvalování dohod rodičů o výchově dětí podle § 251 odst. 1 o. s. ř. rozhodujícím je hledisko zájmu dětí jako při rozhodování o jejich výchově. Pro rozhodnutí, jímž soud schvaluje dohodu rodičů o výchově dětí, opatří si soud podle zásady zjišťování materiální pravdy potřebné skutkové podklady a schválí takovou dohodu jen v případě, je-li její obsah v souladu se zájmem dětí při uvážení všech hledisek shora sub a) - e) uvedených.

2. Zjišťování okolností rozhodných pro posouzení schopnosti rodičů k výchově dětí:

Při zjišťování rozhodných skutečností, u nichž soud vyvozuje závěry o schopnosti rodičů k řádné výchově dětí, řídí se soud zásadami směrnice pléna Nejvyššího soudu o dalším rozvíjení výchovné činnosti soudů a jejich součinnosti se společenskými organizacemi (Pls 3/60 - čís. 29/60 Sb. tr.).

Rozhodné skutečnosti zjišťuje soud jak v místě bydliště, tak i na pracovišti. V místě bydliště spolupracuje soud zejména s národními výbory, s orgány péče o mládež a jejich aktivisty, s občanskými výbory, s výbory žen, se Sdružením rodičů a přátel školy, s ředitelstvím jeslí, mateřských a ostatních škol. Významné jsou také posudky a sdělení orgánů ROH a vedoucích funkcionářů z pracoviště rodičů.

Je třeba vždy zajistit, aby zprávy byly opřeny o pečlivé a zodpovědné vyšetření. Zásadní hledisko zjišťování materiální pravdy vyžaduje, aby tyto zprávy byly náležitě zváženy a hodnoceny v souvislosti s ostatními výsledky řízení. Pokud by se ve sdělení různých orgánů a organizací vyskytovaly rozpory, je třeba je odstranit v případě nutnosti osobním výslechem osob, které mohou podat zprávu a vysvětlení. Soudy také musí působit k tomu, aby orgány péče o mládež při opatrování podkladů spolupracovaly se společenskými organizacemi v místě bydliště i pracoviště rodičů, se školou i s jinými povolanými činiteli.

Ke zjištění osobních a charakterových vlastností rodičů a jejich vztahu k rodině i dětem zjistí soud obsah všech spisů, v nichž se vedlo řízení podle § 251 o. s. ř., jakož i obsah rozvodových spisů a vyvodí z nich potřebné závěry v odůvodnění svého rozhodnutí o výchově dětí. Podobné závěry učiní soud i z obsahu jiných spisů, zejména takových, z nichž lze vyvodit úsudek o vztahu rodičů k jejich jiným dětem, nežli k těm, o jejichž výchově se rozhoduje.

Při rozhodování podle § 41 zák. o pr. rod. pro změnu poměrů zjistí soud pečlivě obsah všech spisů, v nichž se již dříve rozhodovalo o výchově dětí, provede rozbor okolností a podmínek, za jakých k dřívějším rozhodnutím o výchově dětí došlo, a srovná tyto poměry a podmínky s nynějším stavem, aby jeho závěry z hlediska změny poměrů byly budovány na bezpečném podkladě a s uvážením všech okolností případu se zřetelem k celkovému vývoji.

O výchově dětí rozhoduje soud v případě potřeby ve spolupráci s lékaři, zejména pediatry a dětskými psychiatry.

3. Výkon soudního rozhodnutí o výchově dítěte:

O výchově dětí rodičů spolu nežijících (§ 251 o. s. ř.) nebo se rozvádějících (§ 240 o. s. ř.) rozhodují soudy z úřední povinnosti. Je v zájmu nezletilce, aby rozhodnutí soudu o výchově bylo také bez průtahů vykonáno. Průtahy při výkonu takového rozhodnutí vedou často k utvoření faktického stavu, který výchovu nezletilce nepříznivě ovlivňuje a po delší době často realizaci soudního rozhodnutí znemožňuje.

Vyskytnou-li se při výkonu rozhodnutí o výchově překážky a rozpory, lze sice výkon vynutit prostředky podle § 251 a) o. s. ř., leč tyto prostředky nevedou často k žádoucímu a hlavně k rychlému a trvalému výsledku. Stává se totiž, že osoba, která má dítě podle rozhodnutí soudu vydat druhému rodiči, případně jiným osobám, záměrně vytváří skutečnosti a situace, brání výkonu soudního rozhodnutí, přičemž využívá namnoze i faktického stavu k tomu, aby ve svůj prospěch ovlivnila příslušné činitele a orgány. Je úkolem soudů, aby výkonu rozhodnutí o výchově dítěte dosáhly s využitím prostředků společenského působení na osoby, které se zdráhají podrobit soudními rozhodnutí. Příslušným orgánům, zejména národním výborům a ostatním společenským organizacím bude nutno vysvětlit skutečný, objektivní stav věci a vyžadovat jejich pomoc při výkonu soudního rozhodnutí o výchově dětí.

4. Úprava styků dítěte s rodičem, jemuž dítě do výchovy svěřeno nebylo:

Zásadně ten z rodičů, jemuž nebyla svěřena výchova dítěte, má právo se s dítětem stýkat. Účelem styku je upravit a zachovat příbuzenské vztahy a podílet se na výchově dítěte. I tato zásada musí být uplatňována v souladu se zájmem dítěte a s prospěchem celé společnosti. Úpravou tohoto styku nesmí tedy být v žádném případě narušena vedoucí zásada výchovy dítěte v uvědomělého a pokrokového občana.

Poněvadž i úpravou styku se zasahuje podstatně do výchovy dětí, nelze ustanovení § 251 odst. 1 o. s. ř. vykládat tak, že při rozhodování o výchově a výživě dětí rodičů spolu nežijících nejsou soudy povinny zajímat se o úpravu styků dítěte s rodičem, jemuž dítě do výchovy svěřeno nebylo, pokud rodiče na úpravě styků sami netrvají. Vždyť tímto libovolným stykem mohl by být v některých případech dotčen zájem dítěte a celé společnosti, vyjádřený v § 35 zák. o právu rod. Pouze v takových případech bude na místě, aby soudy o úpravě styku rozhodly, i když rodiče o to nežádali. Právě tak musí soudy postupovat v případech úpravy poměrů dítěte podle § 32 zák. o pr. rod. a § 240 o. s. ř.

Pro rozhodnutí o styku dítěte s rodičem, jemuž dítě do výchovy svěřeno nebylo, nebo pro schválení

dohody rodičů o tomto styku, opatří si soud skutkové podklady pro bezpečné rozhodnutí ve věci. Soud zkoumá, nebude-li úpravou styku ohrožen výchovný cíl, prověří z úřední povinnosti všechny okolnosti významné pro úpravu styku a rozhodne po řádném zhodnocení všech okolností případu na podkladě úplných skutkových zjištění. V zájmu zjištění materiální pravdy a náležitého osvětlení všech okolností případu je třeba, aby i krajský soud rozhodoval zpravidla po ústním jednání a osobním výslechu účastníků. Zvláště pečlivě postupuje soud v těch případech, jestliže zjištěné okolnosti svědčí o tom, že při uskutečňování styku dítěte s rodičem, jemuž dítě do výchovy svěřeno nebylo, bude docházet k potížím a rozporům mezi rodiči.

Zájem dítěte vyžaduje, aby při úpravě rozsahu a způsobu styku uvážil soud pečlivě všechna důležitá hlediska, jako je věk dítěte, jeho zdravotní stav, jeho citový vztah k rodiči, jemuž do výchovy dítě svěřeno nebylo, skutečnost, do jaké míry je dítě s druhým rodičem i s prostředím, v němž tento rodič žije, obeznámeno, a jak na ně toto nové prostředí bude působit. Soud musí dbát toho, aby stykem nebyl nepříznivě narušován denní režim dítěte, pravidelný sled určitých návyků dítěte a aby se dítě nedostávalo do prostředí, které by v něm budilo nežádoucí pocity stesku nebo strach. Se zřetelem k těmto okolnostem určí pak soud styk v přiměřeném rozsahu, a to u malého dítěte v rozsahu poměrně úzkém, podle okolností případu, z počátku i v domácnosti rodiče, jemuž bylo dítě svěřeno do výchovy a teprve později, odpovídá-li to okolnostem případu v rozsahu širším a i v jiném prostředí. Soud může také rozhodnout, že rodič se nesmí setkávat s dítětem v přítomnosti určitých osob.

Týmiž hledisky řídí se soud i při úpravě styku delší dobu trvajících, např. o prázdninách dítěte a o dovolené rodiče, o svátcích a při jiných příležitostech. Přitom soud uváží i vzdálenost bydliště dítěte od místa, kde by se dítě mělo přechodně zdržovat, přihlédne i k roční době a k tomu, aby úprava styku nebyla v rozporu se školní docházkou dítěte a s jeho povinnostmi ve škole a v různých kolektivech.

Při úpravě styku dítěte s rodičem, jemuž dítě do výchovy svěřeno nebylo, dbá soud i oprávněného zájmu tohoto rodiče, aby jeho styk s dítětem se uskutečňoval a rozvíjel zdárně a bez překážek. Přihlíží proto soud k osobním poměrům tohoto rodiče tak, aby své oprávnění stýkat se s dítětem a podílet se tak na jeho výchově nemusel vykupovat obtížemi neúměrnými jeho osobním, časovým a majetkovým možnostem.

Soud při úpravě styku s druhým rodičem spolupracuje se školou nebo příslušným výchovným zařízením, s národními výbory a jejich aktivy, jakož i se společenskými organizacemi, zejména se Sdružením rodičů a přátel školy. Je povinností soudů, aby učinily vše k tomu, aby požadavek, že na výchově dítěte mají se podílet i rodiče spolu nežijící, byl plně přiveden k platnosti, a aby tedy byly široce uplatněny všechny prostředky společenského působení na oba rodiče tak, aby úprava styku plně odpovídala zájmům dítěte. V některých případech bude vhodné, aby soud rozhodl, že styk dítěte s druhým rodičem se má uskutečňovat v přítomnosti třetí osoby, na niž se buď shodnou rodiče dítěte, nebo která bude určena soudem ve spolupráci s uvedenými již orgány a organizacemi a v úzké spolupráci s ředitelstvem školy nebo výchovného zařízení, kam dítě dochází. Tuto osobu, v jejíž přítomnosti se má uskutečňovat setkání dítěte s rodičem, je nutno přesně určit a nespokojit se jen povšechným označením, že touto funkcí se pověřuje zástupce určitého orgánu nebo organizace.

I když pro výkon rozhodnutí o styku dítěte s rodičem, jemuž dítě do výchovy svěřeno nebylo, lze použít prostředků uvedených v § 251 a) o. s. ř., nejvhodnějším prostředkem k uskutečnění styku bude výchovná práce soudů, jak o ní byla již zmínka, a plné využití všech prostředků společenského působení na rodiče.

Při rozhodování o úpravě styku nesmí soud nikdy zapomenout na stěžejní požadavek výchovy dítěte v uvědomělého a pokrokového občana naší společnosti a musí proto zabránit jakékoliv rozpolcenosti ve

výchově dítěte. Dítě se může dostat za svých návštěv u druhého rodiče do prostředí, které je zatíženo přežitky starého myšlení ve sféře ideologické nebo politické a kde se dítě dostává do rozporu s tím, co je mu vštěpováno ve škole, v jiném výchovném zařízení nebo u druhého rodiče v souladu s pokrokovou výchovou. To by mohlo vážně ohrozit další harmonický rozvoj osobnosti dítěte a ve svých důsledcích vést k duševním otřesům a někdy i k charakterovému a mravnímu narušení. Pokud by tedy rodič svým stykem s dítětem mohl jakkoliv ohrozit výchovu dítěte, je možno podle § 60 zák. o pr. rod. učinit opatření poměrům přiměřená a v rámci těchto opatření nepovolit, omezit nebo i dočasně přerušit styk dítěte s rodičem, aby se předešlo nevhodnému působení na dítě tímto rodičem nebo jeho rodinným prostředím.

Neméně důležitá je i ochrana zdraví dítěte. Týchž opatření podle § 60 zák. o pr. rod. použije proto soud i v těch případech, kdy dítě by bylo stykem s rodičem, jemuž do výchovy svěřeno nebylo, ohroženo na svém zdravém vývoji buď proto, že rodič trpí vážnou chorobou, nebo že jeho duševní nebo nervový stav by mohl ohrozit harmonický rozvoj osobnosti dítěte, zejména tehdy, je-li tento rodič osobností psychopatickou.

Stejně pozorně uváží soudy zájem dítěte i v případě, kdy rozvod rodičů a rozvrat manželství, který mu předcházel, se neblaze projevuje v nervové a citové sféře dítěte. Otřesy, které dítě prožilo v souvislosti s rozchodem rodičů, vyžadují někdy určité doby i klidného prostředí, aby odezněly, jinak dítě následkem předchozích zážitků reaguje se zvýšenou citlivostí i na nepatrné další podněty. Může se proto stát, že dítě je velmi citlivé na každé setkání s druhým rodičem a že u dítěte dochází k rozporům, k citovým zmatkům a případně i k vážnějším duševním poruchám. V takových případech rozhoduje soud o styku dítěte s druhým rodičem za odborné spolupráce pedagogů popř. ve spolupráci se školou nebo výchovným zařízením, kam dítě dochází a opírá se o odbornou spolupráci lékařů, zejména pediatriů a dětských psychiatrů. V těchto případech soud zkoumá, zda styk dítěte s rodičem by se neuskutečňoval na újmu zdárného rozvoje dítěte ve sféře zdravotní, nervové nebo duševní, a zdali by proto nebylo na místě v rámci § 60 zák. o pr. rod. tento styk nepovolit, omezit nebo i dočasně přerušit. Soud při tom přihlíží i k tomu, do jaké míry případný odmítavý postoj dítěte má své kořeny v nynějším výchovném prostředí. K odstranění všech nežádoucích jevů ve výchovném prostředí dítěte použije soud plně všech prostředků společenského působení na rodiče a podle potřeby nařídí i ochranný dohled nad dítětem.

Prarodičům dětí je na místě umožnit styk s vnoučaty soudním rozhodnutím, je-li to v zájmu dětí ve výjimečných případech, zejména v případě smrti některého rodiče nebo v případě nemožnosti s dítětem se stýkat, nebo tehdy, kdy prarodiče, kteří dlouho dítě úspěšně vychovávali, nemohou tohoto styku dosáhnout pro odpor rodiče, jemuž dítě bylo svěřeno do výchovy.

II. Opatření soudu proti nedostatkům ve výchově nezl. dětí:

Podle zákonných předpisů může soud v občanskoprávním řízení učinit opatření, aby byla zajištěna řádná výchova nezl. dětí. Tato opatření směřují jednak k tomu, aby nedostatečná výchova dětí v domácnosti rodičů i jiných osob byla kontrolována a usměrněna, jednak k tomu, aby výchova nezl. dětí byla rodičům odňata a svěřena osobám jiným nebo ústavu.

V občanskoprávním řízení vychází soud z těchto zásad:

1. Soud zahajuje řízení o opatření proti nedostatkům ve výchově nezl. dětí z úřední povinnosti (§ 247 o. s. ř.) a v zahájeném řízení z úřední povinnosti pokračuje. Podněty a návrhy na zahájení řízení dostane soud zpravidla od ONV - odboru školství a kultury - orgánu péče o mládež (dále jen OPM). Ovšem i ostatní státní orgány, soudy a instituce a zejména společenské organizace i občané mohou podat podněty k zahájení řízení.

2. Soud především uváží, zda vůbec jde o případ, který vyžaduje soudní opatření. Podklad pro tuto úvahu poskytne soudu zpravidla obsah podnětu. Nebude-li podklad dostatečný, provede předseda senátu sám šetření, které uzná za vhodné, zejména prostřednictvím společenských organizací v bydlišti i na pracovišti. Dojde-li soud k bezpečnému závěru, že žádného opatření soudu není třeba, nebude v řízení pokračovat. Nezletilci, o kterého jde, neustanoví kolisního opatrovníka a nenařídí ústní jednání. Usnesením, v němž stručně zdůvodní, proč bylo řízení zastaveno, vyrozumí soud osoby a instituce, které mají na věci zájem, případně, které k zahájení řízení daly podnět. Budou to zpravidla rodiče dítěte, okresní prokurátor, příslušný OPM, správa školy, vedení závodu, organizace ROH a pod. Proti tomuto usnesení jsou oprávněni podat stížnost jen účastníci. Kromě toho bude na místě, aby soud dal i ústně rodičům dítěte nebo jiným osobám bližší vysvětlení, pokyny a doporučení pro další výchovu dítěte.

Soud neprovede řízení zejména tam, kde půjde o nezletilé děti tak útlého věku, které smysl řízení ani nemohou chápat a dále tam, kde není třeba žádného opatření vzhledem k povaze poklesku nezletilého a kde nedostatku výchovy může a má odstranit škola vlastními prostředky.

Jestliže řízení bylo zahájeno a soud teprve později dojde k závěru, že není třeba žádného opatření ani pokud jde o rodiče, ani pokud jde o děti, bude postupovat obdobně.

3. Po zahájení řízení provede předseda senátu všechny přípravné práce nutné k tomu, aby řízení bylo řádně provedeno a aby s urychlením bylo vydáno opatření, které vyžaduje jednotlivý případ. Především soud ustanoví dítěti, o které jde, kolisního opatrovníka, který bude dítě v řízení zastupovat (§ 57 odst. 3 zák. o pr. rod.). Učiní tak zvláštním usnesením již na počátku řízení. Dále předseda senátu učiní všechny přípravy k tomu, aby při ústním jednání mohly být spolehlivě vyšetřeny všechny nedostatky ve výchově, činy, jichž se nezletilec v důsledku nedostatků ve výchově dopustil, jeho dosavadní způsob života, rodinné prostředí, v němž vyrůstal, chování nezletilce ve škole nebo na pracovišti, okruh jeho známých, s nimiž se stýkal a pohnutky, které jej vedly k závadnému jednání. Kromě toho se soud bude zajímat o rodiče nezletilce nebo o osoby, které nezletilce vychovávají, o jejich zaměstnání a poměr k práci a o jejich poměr ke společenskému zřízení a budovatelskému úsilí našeho lidu. Proto si soud vyžádá podrobné zprávy od orgánů a institucí, i společenských organizací, které přicházejí v úvahu, zejména od příslušného OPM, od národních výborů, od správy školy, kterou nezletilý navštěvuje, od závodu a jeho organizací, kde je nezletilý zaměstnán nebo kde se učí. Významným pro toto řízení bude i vyjádření závodní, příp. místní skupiny ČSM.

Jinak bude soud postupovat podle zásad pod B. I.2. směrnice uvedených.

4. K ústnímu jednání, které soud k projednání věci nařídí, předvolá předseda senátu nezletilého, jeho opatrovníka, jeho rodiče, příp. jiné zákonné zástupce. Dále soud předvolá osoby, které mohou jako svědci podat zprávu o chování rodičů a nezletilce a o jiných skutečnostech pro rozhodnutí významných, jak byly uvedeny. Posléze pozve soud i ty osoby, které ze své funkce pracovní mají, event. v budoucnu budou mít, vliv na další vývoj a chování nezletilce. Mezi tyto osoby patří zejména učitelé nezletilého, pracovníci v závodech, kteří mají dozor nad učiteli, funkcionáři ROH a ČSM, do jejichž působnosti patří péče o mládež, příp. kteří se zabývají výchovnou činností nad mládeží.

Výslech nezletilého, jeho rodičů i ostatních osob musí být podrobný, pokud jde o okolnosti pro rozhodnutí významné. Z tohoto výslechu získá soud z vlastního postřehu cenné poznatky o povaze, mravních názorech nezletilého i o jeho nedostatecích tělesných i duševních. Při provádění důkazů vyloží soud podrobně i obsah trestních (vyšetřovacích) spisů. V případech, které si toho vyžadují, nařídí soud též odborné vyšetření tělesné a psychiatrické, které ukáže, zda a pokud narušenost nezletilce plyne z případné nervové nebo duševní poruchy a naznačí i cestu, kterou lze docílit nápravu nezletilce.

5. V rámci ustanovení § 60 zák. o pr. rod. může soud učinit opatření nejružnějšího druhu, která jsou poměrům přiměřená, a která mohou zjednat nápravu ve výchově nezletilce. Sem patří napomenutí a důtky, které opatrovnický soud udělí rodičům, nebo osobám, jimž je výchova a výživa dítěte svěřena. Taková opatření by nespĺnila zcela svůj účel, kdyby nebyla sdělena ústně příslušným osobám při ústním jednání přítomným. Půjde-li jen o pouhé napomenutí, nebo domluvu, nebude zpravidla třeba, aby o tom soud vydával formální rozhodnutí, postačí, učiní-li o tom, že napomenutí nebo domluva byla dána, jen záznam ve spisech, což bude zcela odpovídat výchovné činnosti soudu. Mohou ovšem nastat případy, zejména trvají-li účastníci na tom, že v péči o nezletilce nic nezanedbali, že bude třeba vyhotovit řádně odůvodněné usnesení a doručit je i s poučením o opravných prostředcích účastníkům. Rodičům nelze udílet důtku v přítomnosti nezletilých dětí. V případech, kdy jde o vážnější zanedbání povinností při výchově nezletilce obrátí se soud na příslušnou společenskou organizaci, aby výchovně působila na rodiče nezletilce.

I když ustanovení § 60 zák. o pr. rod. má především na mysli opatření směřující proti rodičům, neodporuje jeho účelu, aby soud i samotnému nezletilci domluvil, napomenul jej a vhodně jej upozornil na následky, které by jeho chování v budoucnosti mělo, kdyby své chování nezlepšil. Takové napomenutí nezletilce je třeba dát ústně před rodiči i ostatními osobami, které byly jednání přítomny. O napomenutí nezletilce není třeba vyhotovovat písemné usnesení a doručovat je účastníkům.

6. Významným opatřením proti nedostatkům ve výchově dětí je ochranný dohled, který ovšem musí být prováděn tak, aby se stal aktivním činitelem při převýchově nezletilce.

Ochranný dohled nařídí opatrovnický soud tehdy, není-li nutno odejmout nezletilé dítě z výchovy rodičů nebo osob, kterým bylo svěřeno do výchovy, ale je možno zajistit řádnou výchovu dítěte alespoň tímto způsobem, nebo kdy je třeba zajistit, aby osoby, kterým je výchova dítěte svěřena, provedly určité soudní opatření.

Ochranný dohled provádí obvykle OPM a o výsledku svého pozorování podává opatrovnickému soudu zprávu. Časová období, v nichž zprávy mají být podávány, stanoví soud tak, aby přitom zbytečně nazatížil pracovníky OPM. Při provádění ochranného dohledu nepůjde přirozeně jen o podávání zpráv, nýbrž především o to, aby byl splněn úkol ochranného dohledu. Jestliže bylo dosaženo účelu, který ochranný dohled sledoval, soud jej zruší.

Někdy bude na místě pověřit ochranným dohledem místní národní výbor bydliště nezletilého, příp. výbor žen jako aktiv místního národního výboru. U nezletilců, kteří jsou již zapojeni do pracovního procesu, bude mnohdy vhodnější, aby dohled byl svěřován na místě OPM orgánům nebo osobám jiným, především však společenským organizacím. Může to být příslušný orgán ROH, ČSM, mohou to být orgány národního podniku, kde nezletilý pracuje, orgány internátu nebo školy, kde je nezletilý umístěn. Na příkaz soudu je povinen ochranný dohled provádět jedině OPM, jiné orgány a organizace je třeba o to požádat. Jak praxe ukázala, vycházejí všechny orgány a organizace soudům ochotně vstříc a zpravidla plní svěřený úkol pečlivě. Je ovšem nutno, aby soud otázky ochranného dohledu předem projednal se zástupcem příslušného orgánu (organizace). Bude-li projevena ochota ochranný dohled převzít, dá soud podrobné poučení o tom, jak má být ochranný dohled prováděn s ohledem na zvláštnost konkrétního případu a jak a kdy mají být soudu podávány zprávy (viz i směrnice min. školství a kultury z 6.1.1962 č. j. 1868/62-I/II, uveř. ve Věstníku tohoto ministerstva č. 2/1962). Bude také na místě, aby soud pozval funkcionáře příslušného orgánu nebo organizace, aby se zúčastnil ústního jednání, při kterém bude vydáno rozhodnutí.

7. Základním výchovným prostředím nezletilých dětí je výchova v rodině v duchu ústavy a zákona o právu rodinném. Ovšem někdy se vyskytují takové závady, ve výchově rodičů, že je nelze odstranit uvedenými opatřeními a v zájmu řádné výchovy je nutné odnětí dítěte z výchovy rodičů. Pak ovšem je

třeba svěřit dítě do výchovy jiné osoby nebo je svěřit do kolektivní péče. Přednost je třeba dát výchově jinou osobou (např. příbuzného), u níž bude nezletilý vychováván v rodinném prostředí, které mu může poskytnout všechny předpoklady zdárného vývoje.

Z ustanovení § 21 a násl. nař. č. 70/1952 Sb. vyplývá, že není překážky, aby dítě bylo svěřeno do jiné rodiny i v tom případě, kdy nepřichází osvojení dítěte v úvahu. Uvedená zákonná ustanovení připouštějí i to, aby dítě již svěřené do kolektivní péče, bylo za předpokladu § 41 zák. o pr. rod. svěřeno do jiné rodiny, jakmile jsou pro to podmínky, např. objeví-li se osoba splňující předpoklady § 21 nař. č. 70/1952 Sb., která je ochotna přijmout dítě do své péče.

Soud může odejmout dítě z výchovy rodičů a svěřit je do výchovy jiné osoby i tehdy, nebyly-li splněny podmínky pro zbavení rodičovské moci.

8. Tam, kde nelze svěřit dítě do výchovy řádné rodině, svěří je soud do výchovy kolektivní, kterou je ústavní výchova a ochranná výchova. Oba druhy kolektivní výchovy nutno pečlivě rozlišovat. Ve výroku svého rozhodnutí soud jen vysloví, že svěřuje nezletilé dítě do výchovy ústavní nebo do výchovy ochranné. Není přípustné, aby soud ve svém rozhodnutí uváděl určitý ústav, kde má být kolektivní výchova prováděna. U obou druhů kolektivní výchovy pověří soud ve výroku svého rozhodnutí provedením příslušný OPM.

Byl-li nezletilý již dodán do ústavu, není soud oprávněn upravovat styk nezletilého s rodiči, neboť tím by neoprávněně zasahoval do pravomoci řídicích orgánů ústavu. Z téhož důvodu pozbývají účinnosti dřívější soudní rozhodnutí o úpravě styku nezletilce s rodiči.

a/ Významným prostředkem proti nedostatkům ve výchově dětí je ústavní výchova. Ústavní výchovu nařídí soud u nezletilců, jejichž nedostatky pramení z nesprávné rodinné výchovy, nebo tam, kde je této výchovy třeba proto, že nezletilec je v dosavadním prostředí ohrožen po stránce tělesné nebo mravní. Dále vysloví soud ústavní výchovu u těch nezletilců, kde si tohoto opatření vyžaduje jejich zdravotní stav.

Důvodem ústavní výchovy není urputný boj rodičů o to, u kterého z nich bude dítě ve výchově a výživě, ani nevhodné zásahy osoby třetí do výchovy dítěte, případně ani to, že rodiče nebo osoby třetí neoprávněně brání styku s rodičem, u kterého dítě ve výchově není.

Ve výrociích o ústavní výchově uváděly soudy dříve i druh ústavu, ve kterém se ústavní výchova měla provádět. Za současné organizace výchovných ústavů není tento postup správný. Byla-li totiž vyslovena ústavní výchova, určí třídící dětský domov, který je v každém kraji, v kterém ústavu bude dítě umístěno. Někdy bude třeba dodat nezletilce do dětského třídícího domova, kde jeho pobyt bude jen přechodný a netrvá zpravidla déle než dva měsíce. V tomto ústavu bude dítě kromě celkového lékařského, zejména psychiatrického, event. dalšího odborného vyšetření soustavně a cílevědomě pozorováno v přirozených podmínkách procesu vyučování a výchovy a podle výsledků pozorování bude rozhodnuto o jeho dalším umístění, jako např. v dětském domově pro děti předškolního věku, v dětském domově pro děti školního věku v základních devítiletých školách internátních, v internátních školách pro mládež vyžadující zvláštní péči a ve zvláštních učňovských školách.

Je-li třeba umístit dítě v kolektivní péči bez odkladu, zařídí umístění OPM a zároveň požádá opatrovnícký soud o schválení tohoto opatření (§ 8 odst. 2 zák. č. 69/1952 Sb.). Řízení o tomto návrhu OPM musí být provedeno urychleně, aby rozhodnutí o opatření OPM bylo vydáno nejpozději do 8 týdnů. Opatření podle § 8 odst. 2 citovaného zák. je vlastně předběžným opatřením svého druhu. Bylo-li proto toto opatření učiněno, není již třeba vydávat předběžné opatření podle § 219 a násl. o. s. ř. Schválí-li soud opatření OPM o umístění nezletilce v kolektivní péči, není tím věc pro něho skončena. Nutno totiž po řádném vyšetření věci podle zásad shora uvedených rozhodnout a

vydat konečné usnesení, zda se nařizuje kolektivní výchova nezletilého a jakého druhu. Jestliže soud sám vydal předběžné opatření, podle § 219 a násl. o. s. ř., kterým dítě umístil v kolektivní péči, musí rovněž do doby shora uvedené vydat konečné rozhodnutí o výchově nezletilce.

b/ Ochranná výchova nad nezletilým

Závažnost ochranné výchovy vyplývá již z podmínek, za jakých ji lze nařídit.

Ochrannou výchovu nařizuje totiž soud jen v případech trestním zákonem výslovně stanovených. Z hlediska zákonných ustanovení o ochranné výchově je nutno rozlišovat tyto případy :

a/ kdy ochrannou výchovu nařizuje soud v řízení trestním, tedy ohledně mladistvých, tj. nezletilých ve věku od dokonání 15. do 18. roku, proti nimž se vede trestní řízení (§ 84 odst. 1 tr. zák.),

b/ kdy tak činí soud v řízení občanskoprávním (§ 86 tr. zák.).

V řízení trestním tak může soud učinit podle § 84 odst. 1 tr. zák. jen tehdy, jestliže upustil od potrestání mladistvého proto, že má za to, že ochranná výchova, kterou zároveň ukládá (v rozsudku), zajistí nápravu mladistvého lépe než trest (§ 77 odst. 2 tr. zák.).

V občanskoprávním řízení nařídí opatrovnický soud podle § 86 ochrannou výchovu jen u nezletilců do 15 roků, tj. pokud nemůže být nezletilec pro nedostatek věku - § 11 tr. zák. - trestně stíhán. Je třeba rozeznávat dva případy:

Obligatorně nařídí soud ochrannou výchovu, dopustil-li se nezletilec nikoli mladší než 12 let činu, na který trestní zákon ve zvláštní své části dovoluje uložení trestu smrti. Zde nezáleží na tom, zda by jinak byla zajištěna výchova nezletilce jiným způsobem, zejména zda rodinné prostředí je z hlediska výchovy nezávadné.

Fakultativně uloží opatrovnický soud ochrannou výchovu, je-li to nutné k zajištění řádné výchovy nezletilce, byť i mladšího než 12 let, spáchal-li čin, který by jinak byl trestným činem. Podmínkou tu je, aby soud v občanskoprávním řízení zjistil (jakožto předběžnou otázku), že nedospělý se dopustil činu, který by jinak byl trestným činem, resp. kvalifikovaným trestným činem.

Výkon ochranné výchovy nařizuje v případě, kdy ji uložil soud v řízení trestním, předseda senátu, který ve věci rozhodl v prvním stupni. Přitom nestanoví, jak dlouhou dobu ochranná výchova potrvá. Podle § 85 odst. 3 tr. zák. potrvá zásadně tak dlouho, pokud to vyžaduje její účel, nejvýše však do 18. let mladistvého, pokud nebude prodloužena před uplynutím této doby nejdéle do dovršeného 19. roku. O propuštění z ochranné výchovy a o jejím prodloužení však rozhoduje soud, v jehož obvodu se ochranná výchova vykonává. Jen o upuštění od ochranné výchovy před jejím započítáním, zejména proto, že se změnily podmínky jejího uložení, rozhodne soud, který ochrannou výchovu uložil.

Byla-li nařízena ochranná výchova v řízení občanskoprávním rozhoduje o zrušení ochranné výchovy soud opatrovnický. I ten může od výkonu ochranné výchovy upustit před jejím započítáním jsou-li pro to závažné důvody ve změně poměrů (§ 41 zák. o pr. rod.).

Vyžaduje-li toho zájem nezletilce, může být ochranná výchova opatrovnickým soudem prodloužena rovněž do 19. roku věku nezletilce (§ 6 zák. 58/1955 Sb.). Může se tak stát ovšem jen tehdy, jestliže nezletilec byl do ústavu dodán již před dosažením svého 18. roku a do té doby se nepodařilo s úspěchem dosáhnout cíle ochranné výchovy. Rozhodnutí o prodloužení ochranné výchovy musí být vydáno před 18. rokem věku chovance. Nelze tedy nařídit ochrannou výchovu sice před 18. rokem věku a zároveň ji prodloužit do 19. roku věku, aniž bylo s výchovou v ústavu alespoň započato. Byl-li chovanec již propuštěn, ježto dosáhl zletilosti, nelze ochrannou výchovu již prodloužit.

Splnila-li ochranná výchova svůj účel, opatrovnický soud ji neprodleně zruší.

Ochranná výchova se vykonává ve výchovných zařízeních (§ 85 tr. zák., § 4 odst. 1 zák. č. 58/1955 Sb.), popřípadě v léčebných ústavech. (Oba cit. zák. předpisy).

Soud má být informován o tom, v jaké době lze umístit nezletilce v dětském třídícím domově (v záchytném domově mládeže). Není-li naděje, že se tak stane v krátké době, může soud učinit vhodné výchovné opatření (např. vyslovit ochranný dohled) pro dobu, než bude lze umístění nezletilce v ústavě uskutečnit.

Není-li objektivních překážek (např. nedostatek míst v ústavu) nelze odkládat výkon nařízeného opatření, zejména výkon nařízené kolektivní výchovy. Vždyť zejména s povahou a účelem ochranné výchovy se nesrovnává, aby její výkon byl odložen.

9. Vydáním některého z uvedených opatření není činnost soudů skončena. Soud je povinen pečovat o to, aby všechna jeho opatření byla s urychlením a řádně provedena, má sledovat, mají-li soudní opatření očekávané účinky. Tak zejména bude soud sledovat převýchovu nezletilce v kolektivní výchově a za tím účelem si bude v přiměřených časových obdobích vyžadovat od ústavu zprávy v tomto směru. Je nezbytné, aby soud byl informován o tom, ve kterém ústavu nezletilec je, i o každém jeho přemístění. V neznalosti těchto skutečností právem účastníci, zejména rodiče nezletilce, spatřují nezájem soudu o osud chráněnce.

Soudy jsou povinny také daleko účinněji působit k tomu, aby byli urychleně přijati nezletilci, vracející se z ochranné výchovy, do zaměstnání a do života pracovního kolektivu. Soudy musí upozorňovat a svými prostředky působit k tomu, aby národní výbory zajišťovaly podle příslušných předpisů včasné zaměstnání osobám propuštěným z výchoven dorostu a plynulé pokračování v jejich převýchově.

C.

Úloha soudů v boji proti mravní narušenosti a trestnosti mládeže

I. Význam trestního řízení proti mladistvým

Převážná část trestné činnosti mladistvých pramení z nedostatků rodinné výchovy pachatele.

V trestním řízení proti mladistvým ve věku od 15 do 18 let musí soudy vycházet z toho, že trestní řízení proti mladistvým je jedním z opatření proti nedostatkům ve výchově mladistvých, jež úzce souvisí s činností soudů v řízení občanskoprávním proti nedostatkům ve výchově nedospělých dětí, již se týkají zásady uvedené výše pod B. II.

Proto musí soudy v trestním řízení proti mladistvým vycházet z těchto zásad:

1. Trestní řízení proti mladistvým se nesmí omezovat na projednání trestní věci před soudcem a na uložení trestu, popř. ochranného opatření při upuštění od potrestání. Trestní řízení proti mladistvému musí být zaměřeno především k odstranění příčin, které vedly k trestné činnosti mladistvého. Proto zjištění pravé příčiny konkrétní trestné činnosti v souzeném případě je jednou z nezbytných podmínek k dosažení účelu trestního řízení proti mladistvým. Se zřetelem ke zjištěným příčinám trestné činnosti je pak třeba učinit příslušná opatření, pokud jde o zajištění další výchovy mladistvého. Zjištění příčin trestné činnosti má vliv i na uložení druhu a výše trestu, neboť výchovný účel trestu je u mladistvého rozhodující. To vyjadřuje i ustanovení § 76 tr. zák. tím, že stanoví, že účelem trestu u mladistvého je především vychovat ho v řádného pracujícího člověka, a to se zřetelem k jeho osobním vlastnostem, k jeho rodinné výchově a k prostředí, z něhož pochází.

2. Náležitě zjištění příčin trestné činnosti a tím i zjištění pohnutek, které k trestné činnosti vedly, vyžaduje podrobné zjištění poměrů mladistvého ze všech hledisek uvedených v § 292 tr. ř.

K zajištění tohoto nezbytného požadavku musí soud spolupracovat co nejtěsněji s těmi společenskými organizacemi, orgány a institucemi, které k jeho splnění mohou co nejúčinněji přispět. Budou to především společenské organizace nebo instituce činné v prostředí, v němž mladistvý žije (škola a Sdružení rodičů a přátel školy u mladistvého, který navštěvuje školu, jakož i OPM, popř. občanský výbor v místě bydliště, základní organizace ČSM a ROH na pracovišti, event. organizace v místě bydliště). Nestačí proto, aby se soud spokojil pouze se zprávou o pověsti mladistvého, kterou podávají bezpečnostní orgány.

Nedostatečné objasnění všech okolností uvedených v § 292 tr. ř. bude zpravidla důvodem k vrácení věci prokurátoru k došetření, ježto nepůjde o jednoduché úkony, které by mohl před hlavním líčením doplnit soud. Předseda senátu proto musí s plnou znalostí spisů a po bedlivém uvážení nedostatků řízení přistoupit k předběžnému projednání obžaloby, jež je v trestním řízení proti mladistvým obligatorní (§ 186 odst. 3 tr. ř.). Dojde-li předseda senátu na základě prozkoumání spisu k závěru, že příčinou trestné činnosti v konkrétním případě je vadná výchova mladistvého v rodině, zajistí, aby bylo objasněno rodinné prostředí mladistvého. V případech, kdy došlo k rozvodu manželství u rodičů mladistvého nebo k řízení před opatrovnickým soudem o výchově mladistvého, vyžádá příslušné spisy, aby též na jejich základě mohl zhodnotit celkovou situaci, v níž se mladistvý vyvíjel.

3. Provedení hlavního líčení musí soud věnovat takovou pozornost, aby již samo projednání věci před soudem plnilo své výchovné poslání nejen na mladistvého, ale i na další zúčastněné osoby, především na jeho rodiče. Jde-li o mladistvého v pracovním nebo učňovském poměru, vyvine soud (předseda senátu) iniciativu, aby se případ projednal v úzké spolupráci se společenskou organizací na závodě, zejména ČSM a ROH. Upozorní proto společenskou organizaci na možnost převzetí záruky za mladistvého, na podmínky převzetí záruky a na význam společenského obhájce. Zpravidla bude vhodné, aby se hlavního líčení účastnil i zástupce společenské organizace. V případech k tomu vhodných projedná soud věc za účasti užšího kolektivu přímo na závodě. Účast zástupce společenské organizace ze závodu nebo projednání věci na závodě bude účelné zejména tehdy, kdy lze důvodně očekávat, že bude vzhledem k povaze věci uložen trest nápravného opatření nebo podmíněný trest odnětí svobody, popř. jen trest peněžitý nebo propadnutí věci anebo že bude upuštěno od potrestání (§ 77 tr. zák.) a společenská organizace bude požádána, aby pomáhala vytvářet i po rozhodnutí soudu podmínky pro to, aby mladistvý žil řádným životem pracujícího člověka.

4. I když soud vzhledem k závažnosti trestného činu nebo vzhledem k vysokému stupni mravní narušenosti mladistvého uloží nepodmíněný trest odnětí svobody, nekončí úloha soudu uložením trestu a nařízením jeho výkonu.

Vzhledem k ustanovení § 83 odst. 1 tr. zák., podle něhož rozhodne soud již po výkonu třetiny trestu odnětí svobody, zda se mladistvý podmíněně propouští na svobodu, zjistí jeho chování ve výkonu trestu, aby mohl ihned po uplynutí zmíněné doby rozhodnout. Po propuštění mladistvého z výkonu trestu na základě rozhodnutí soudu o podmíněném propuštění nebo po výkonu trestu soud v nejužší spolupráci s příslušným odborem národního výboru a společenskými organizacemi vyvine veškeré úsilí, aby ve smyslu usnesení vlády z 14.10.1959 č. 864 byl mladistvý zapojen do společensky prospěšné práce v podmínkách zaručujících jeho další výchovu. Přitom bude třeba mít na zřeteli schopnosti, zájmy mladistvého. Soud učiní v uvedeném směru potřebná opatření včas, pokud možno ještě před propuštěním mladistvého z výkonu trestu.

5. Zvláštní pozornost je třeba věnovat recidivistům z řad mladistvých. Statistická data ukazují značný pokles nezákonného jednání nezletilců ve věku do 15 let, což je významnou skutečností, jež během

doby může značně ovlivnit pokles kriminality mládeže vůbec. Nelze totiž přehlížet, že trestná činnost mladistvých ve věku od 15 do 18 let jejich věku je nejčastěji následkem mravní narušenosti, k níž došlo v době nedospělosti a je pokračováním závadného protispolečenského chování z dřívější doby. Skutečností však je, že v poslední době celkový pokles kriminality mládeže neodpovídal poklesu kriminality nedospělců ve věku do 15 let. To úzce souvisí s tím, že velká část trestné činnosti je páchána mladistvými, kteří již byli trestáni dokonce vícekrát a tvoří jádro trestné činnosti mládeže. I když nelze zásadně užít ustanovení trestního zákona o zvlášt nebezpečných recidivistech u mladistvých (zejména vzhledem k ustanovení § 79 tr. zák. o trestních sazbách u mladistvých a ustanovení § 83 tr. zák. o podmíněném propuštění), nelze nepříznivý vliv, kterým recidivisté z řad mladistvých mohou působit i na mládež dosud mravně nenarušenou. U mladistvých recidivistů, zvláště u těch, kteří již byli vícekrát trestáni, nelze proto zpravidla vystačit s tresty převážně jen výchovnými, jako je podmíněné odsouzení nebo nápravné opatření, nebo dokonce jen s peněžitými tresty nebo propadnutím věci. Tím větší ovšem musí být úsilí soudů, aby po odpykání nepodmíněného trestu odnětí svobody nebo po podmíněném propuštění mladistvého z výkonu trestu byl odsouzený umístěn do takového prostředí, které by zabezpečilo jeho další výchovu.

II. Postih pachatelů, kteří se dopustili trestného činu na mládeži nebo ji k trestné činnosti svedli.

Zvlášt nebezpečný vliv na mládež mají neodpovědní jedinci, kteří se dopouštějí trestné činnosti na mládeži nebo k její škodě. Jsou to zejména pachatelé trestných činů sexuální povahy (znásilnění, pohlavního zneužívání, pohlavního styku s osobou téhož pohlaví a soulože mezi příbuznými), osoby, které se dopouštějí účastenství na trestném činu mladistvých nebo přípravy k takovým trestným činům, a spolupachatelé trestných činů mladistvých, zejména kde v čele „party“ jsou zletilí pachatelé. Při stíhání takových pachatelů musí soudy mít na zřeteli nebezpečnost takových trestných činů a vyvozovat z toho důsledky. Musí však vždy, kde došlo následkem trestné činnosti zletilého pachatele k mravnímu ohrožení nebo narušení mládeže, učinit potřebná opatření, aby bylo zabráněno dalším nepříznivým následkům. V tomto směru soudy budou spolupracovat s příslušnými společenskými organizacemi, orgány a institucemi.

Závažným projevem nedostatku péče o mládež je zanedbání povinné výživy, jehož se dopouštějí rodiče ke škodě svých dětí. Tato trestná činnost, pokud se jí dopouštějí rodiče na dětech zrozených v manželství, vždy úzce souvisí s neuspořádanými rodinnými poměry, s rozvratem manželství rodičů nebo je důsledkem rozvedených manželství. Při stíhání trestných činů zanedbání povinné výživy podle § 213 tr. zák. musí soudy mít na zřeteli společenskou nebezpečnost takových trestných činů, které mohou nepříznivě ovlivnit hmotné zaopatření nezletilce a v důsledku toho i celkovou jeho výchovu.

Soudy musí však také přihlížet k tomu, že hlavním účelem při trestním postihu pachatele trestného činu zanedbání povinné výživy je zajištění řádného plnění zákonné vyživovací povinnosti. Proto také má zákon v § 214 tr. zák. zvláštní ustanovení o účinné lítosti, podle něhož trestnost zanedbání povinné výživy zaniká, jestliže trestný čin neměl trvale nepříznivých následků a pachatel svou povinnost dodatečně splnil dříve, než soud prvního stupně počal vyhlašovat rozsudek. Je přirozeně v zájmu dětí, aby osoby povinné jejich výživou dlužné výživné zaplatily, i když již došlo k jejich stíhání pro trestný čin zanedbání povinné výživy. Soudy musí proto vždy dbát o to, aby obžalovaní byli včas dostatečně poučeni o ustanovení o zvláštní účinné lítosti podle § 214 tr. zák. tak, aby měli možnost včas, tj. před počátkem vyhlašování rozsudku soudu prvního stupně dlužné výživné nahradit. Je proto třeba obžalované takto poučit již při doručení obžaloby, popř. při nařízení hlavního líčení, děje-li se současně s doručením obžaloby (§ 196, 198 odst. 1 tr. ř.). Také při hlavním líčení soud obžalovaného náležitě v tomto směru poučí a současně zdůrazní význam jeho povinnosti pro výchovu jeho dětí.

Dodatečným splněním vyživovací povinnosti ve smyslu § 214 tr. zák. je třeba rozumět vyrovnání částky, kterou obžalovaný mohl zaplatit podle svých výdělkových možností, i když snad byl v řízení

občanskoprávním (opatrovnickým soudem) uznán povinným platit částky vyšší, jeho skutečným výdělkovým možností a schopnostem v době trestného činu neodpovídající.

Naše socialistická společnost vytváří všechny předpoklady pro to, aby rodina mohla plnit své společenské poslání, zejména ve výchově dětí, a aby byly odstraněny všechny škodlivé vlivy, které zdárnou výchovu dětí v uvědomělé budovatele socialistické společnosti narušují. Významná úloha v tomto směru náleží národním výborům, společenským organizacím i celé společnosti (usnesení ÚV KSČ z 8.12.1960). Předním úkolem soudů je, aby v duchu této směrnice, v rámci své pravomoci a svými pracovními metodami v úzké součinnosti s národními výbory a společenskými organizacemi účinně přispěly k odstraňování všech jevů, narušujících manželské vztahy a výchovu dětí a zasloužily se o další upevnění zásad socialistické morálky.